

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР ПАРЕМІЙ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена вивченню концептуального простору паремій американської поезії ХХ століття, що уможливило визначення специфіки американського світобачення, пропущеного крізь призму поетичного сприйняття. Семантико-концептуальний аналіз досліджуваного матеріалу дозволив виділити в американській поезії декілька груп паремій, пов'язаних із осмисленням відповідних концептів. Ключові слова: паремія, прислів'я, афоризм, культурний концепт.

The article focuses on exposing the conceptual space of paroemiae of the 20th century American poetry, which facilitated delineating the specificity of American outlook as viewed from a poetic perspective. The application of semantic and conceptual analyses made it possible to define some paroemic groups actualizing certain concepts. Key words: paroemia, proverb, aphorism, cultural concept.

Паремії як дзеркало життя нації вже протягом багатьох десятиліть є об'єктом пильної уваги науковців, які досліджують їх дистинктивні риси [7; 11] та принципи семантико-структурної організації [1; 18]. Окремим напрямом вивчення паремій є їх роль у художніх текстах [13; 13]. Метою статті є окреслення концептуального простору паремій американської поезії ХХ століття. Під паремією розуміємо лінгвокогнітивне утворення, що існує в художній свідомості певної історико-культурної спільноти та у сконденсованій формі містить відображення її уявлень про світ і його пізнання. Термін „паремія” тлумачимо як родове поняття, що поділяється на певні види, серед яких у фокус нашого дослідження потрапляють прислів'я та афоризми. Мова є одним з основних інструментів пізнання, концептуалізації і категоризації навколишнього світу [3, с. 27; 17, с. 340-341]. Концептуальна інформація різного типу виражається в мові за допомогою слів, словосполучень, речень і текстів [2, с. 42]. Як вторинні мовні знаки, паремії надають нам можливість побачити, яким чином в них

ЛІНГВІСТИКА. Випуск ХІХ

248

зберігаються знання та яким чином вони опредметнюються у конкретній паремії. Двоєдина суть паремії – сукупність у ній властивостей мовного знаку та тексту – обумовлює її здатність з одного боку спиратися в своєму значенні на концепт, а з іншого – містити в собі складну логічну структуру (судження, спонування чи комбінацію таких логічних одиниць), яка слугує основою семантики вторинного мовного знаку – знаку ситуації [15, с. 1]. В принципі, кожен з квантів знання, концептів, у загальному вигляді може бути виражений одним словом, проте його сутність доповнюється та поглиблюється системою паремій, що має у своєму розпорядженні носій мови. У свідомості людини існує не сама інформація про світ, а система уявлень про нього, розумове утворення, яке системно організує соціальний та індивідуальний досвід людини, визначаючи її розуміння того, як

функціонує та існує цей світ. Таке утворення у когнітивній лінгвістиці розглядається як концептуальна картина світу, базовою одиницею якої є саме культурні концепти, спільні для всіх представників конкретного мовного соціуму [8, с. 224 – 225]. Вербальне втілення концептуальної картини світу засобами мови представлено у вигляді мовної картини світу. Хоча мовна картина відображає сприйняття світу носіями даної культури об'єктивно, таке сприйняття не є механічним, а тому має творчий і значною мірою суб'єктивний характер [5, с. 106]. Для виявлення об'єктивованих у пареміях культурних концептів, у своєму дослідженні ми використовуємо розроблену в рамках когнітивної поетики методику концептуального аналізу [4, с. 3 – 4], а також розроблену В.Г. Ніконовою методику способів ідентифікації художніх концептів [10, с. 194 – 195]. При такому аналізі концептуальні особливості виявляються через значення паремійних одиниць, які репрезентують той чи інший концепт, їх словникові тлумачення, контексти [3, с. 31]. Це надає нам можливість реконструювати модель концептуального простору паремій американської поезії ХХ століття та визначити ієрархічне співвідношення концептів у межах цього простору за допомогою кількісного аналізу. Дослідження паремій американських поетичних текстів уможлиблює визначення специфіки американського світобачення, пропущеної крізь призму поетичного сприйняття. Концептуальний простір паремій американської поезії ХХ століття є частиною загального семіотичного простору [6, с. 30]. Він характеризується кількома параметрами, котрі пов'язані зі специфікою паремійних одиниць, що його утворюють. Сукупність паремій, які зустрічаються в поетичних текстах, утворюють широту цього концептуального простору. Маловідомі авторські афористичні висловлення формують його глибину, оскільки, на відміну від загальновідомих прислів'їв припускають множинність інтерпретацій. Щільність концептуального простору зумовлюється індивідуально-авторським стилем представників американської поезії ХХ століття. Зокрема, найбільше паремій зустрічається в поетичних текстах К.Сендберга, Р.Фроста, О.Неша та М.Мур. З метою наочної репрезентації найбільш значущих його складових, концептуальний простір паремій американських поетичних текстів ХХ століття можна уявити у вигляді піраміди, яка відображає ієрархію концептів, що її структурують. Семантико-концептуальний аналіз досліджуваного фактичного матеріалу дозволяє нам виділити в американській поезії декілька груп паремій, пов'язаних із осмисленням відповідних концептів. Спираючись на концепцію А.М.Приходька, ми виділяємо в концептуальному просторі паремій американської поезії ХХ століття чотири великі групи концептів. Серед них доміnantним є антропономний концепт ЛЮДИНА, який вербалізовано найбільшою кількістю паремій (149). Концептами телеономного порядку є вищі духовні цінності, котрі відбивають сенс життя людини, втілюють певний моральний ідеал, якого людина прагне все життя [12, с. 89]. Концепти КОХАННЯ (84) та ЩАСТЯ (57) утворюють підгрупу емоційно-телеономних концептів, а ВОЛЯ (65) та ЗНАННЯ (69) – підгрупу власне-телеономних концептів. Наступним за кількістю паремій, що його вербалізують (51), виступає креативно-діяльнісний концепт МИСТЕЦТВО. Концепти логіко-філософського порядку є універсальними ментальними утвореннями, котрі репрезентують наднаціональні цінності, не мають

прескриптивних настанов та є аксіологічно індиферентними [12, с. 87]. До них відносимо теософські концепти БУТТЯ (45) та ВІРА (39), а також категоріальні – ВСЕСВІТ (33) та ЧАС (27). Концепт ЛЮДИНА характеризується комплексністю, оскільки має набір домінуючих складових елементів, зокрема людина та її поведінка, взаємостосунки між людьми, внутрішній світ людини, характеристика людини та її діяльність. У наведених нижче прикладах об'єктивація концепту ЛЮДИНА відбувається завдяки наявності в семантичній організації паремій відповідних лексичних одиниць, що корелюють з концептом ЛЮДИНА та його складовими, зокрема таких, що позначають поведінку людини, а її взаємостосунки у суспільстві тощо: ☐ "Small talk comes from small bones" (Pound AP1, 531); ☐ "Ever to confess you are bored means you have no Inner resources" (Berryman NA, p. 913); ☐ "Suffering is a looking-glass for reflexions we might not see otherwise" (Long AP1, 793); ☐ "There may be always a time for innocence. There is never a place" (Stevens AP2, 352); ☐ "Empty pockets make empty heads" (Williams NA, 323); ☐ "To err is human, not to, animal" (Frost Ant/RF, 208); ☐ "Who sees a little may do less than many who are blind have done" (Robinson AP1, 61); ☐ "As one supremes, so one croaks" (Kennel NA, 1256). Концепти телеономного порядку формують другу за значущістю групу концептів. Складниками емоційно-телеономного концепту КОХАННЯ виступає власне ідея кохання як почуття, а також його більш конкретизований елемент – ідея відносин між чоловіком та жінкою. Ключовими елементами в наведених прикладах є найчастіше асоційований з концептом КОХАННЯ мовний індикатор kisses, власне лексичні одиниці love та woman і man, які в певному контексті також асоціюються з концептом ЛЮБОВ: ☐ "Kisses are a better fate than wisdom" (Cummings AP2, 18); ☐ "Everything to do with love is mystery; it is more than a day's work to investigate this science" (Moore AP1, 701); ☐ "Love grows like hair on a black bear's skin" (Sandburg CP/S, 297); ☐ "God may pardon every sin.... Love is no pardoner." (Simpson NA, 1099); ☐ "Love makes one generous" (Merrill HB, 192); ☐ "As the cup is gilt, love is spilt" (Pound AP1, 579); ☐ "A man must partly give up being a man with women-folk" (Frost Ant/ RF, 28). Мовними репрезентантами емоційно-телеономного концепту ЩАСТЯ є лексеми happiness та happy: ☐ "Happiness makes up in height for what it lacks in length" (Frost Ant/RF, 274); ☐ "There is only one way to achieve happiness on this terrestrial ball, and that is to have either a clear conscience, or none at all" (Nash AP1, 404); ☐ "The happier we are, the less there is for memory to take hold of" (Clampitt, NA 1027); Мовним індикатором концепту ВОЛЯ є, власне, лексема freedom. У свою чергу, концепт ЗНАННЯ вербалізується за допомогою лексем knowledge та wisdom, у семантичній структурі якої є сема "knowledge" (wisdom – the ability to make good and serious judgements because of one's experience and knowledge, OALD, p. 1369): ☐ "Freedom is baffling: men having it often know not they have it till it is gone and they no longer have it" (Sandburg NA, 628); ☐ "Wisdom, said William James, is learning what to overlook" (Jarrell HB, 83); ☐ "Knowledge is power" (Fearing AP2, 359). Кількісні показники демонструють особливу значущість концепту МИСТЕЦТВО в концептуальному просторі паремій американської поезії, зокрема особливої уваги заслуговує література як вид мистецтва. Ми припускаємо, що це зумовлюється предметом нашого дослідження – поетичними текстами та специфікою мовної особистості авторів, які належать до поетичної спільноти. Складовими цього концепту виступають поетичні тексти

та особистість автора-поета. У наведених прикладах мовними репрезентантами концепту МИСТЕЦТВО виступають номінативні одиниці art, books, poetry та poet: ☐ "The life of art is the life of endless labour" (Gluck NA, 1587); ☐ "Books are not facts, merely the efforts to master facts" (Howard NA, 1358); ☐ "Poetry is the supreme fiction"(Stevens NA, 290); ☐ "A poet is a man speaking to men" (Berryman NA, 912); ☐ "A poet is not a jukebox for someone to shove a quarter in his ear and get the tune they want to hear" (Randall NA, 892). Концепти логіко-філософського порядку є значущими для людини в процесі осмислення світу та становлення себе в ньому. Зокрема такими концептами є теософські концепти БУТТЯ та ВІРА, а також категоріальні – ВСЕСВІТ та ЧАС. Вони представлені відповідними лексичними одиницями, які є вербальними репрезентантами концепту: ☐ "When we learn to live, our life is ended" (Taggard AP2, 61); ☐ "Life is so often nothing more than a quotation" (Howard NA, 1356); ☐ "It is the faith within the fear that holds us to the life we curse" (Robinson NA, 212); ☐ "We walk by faith and not by sight" (Sandburg AP1, 268); ☐ "The world means only itself" (Warren NA, 700) ☐ "The great globe itself is too much to carry" (Clampitt NA, 1029); ☐ "There is no time like the present..." (Creeley BAP, 52); ☐ "All things are a flowing, (sage Heraclitus says)" (Pound AP2, 533). Кількісний аналіз фактичного матеріалу дає можливість встановити градацію, тобто побачити домінування певних концептів, їх ієрархічне розташування: не всі концепти, що актуалізовані в пареміях американської поезії, є однаково значущими. Домінування концепту ЛЮДИНА може бути пояснене явищем антропоцентризму, згідно якому людина визнається мірою всіх речей. З іншого боку, значну роль відіграє і антропоцентричність пізнавальної взаємодії людини з довкіллям [16, с. 26], а також соціалізація людини, що втілюється у її взаємостосунках з іншими. Оскільки матеріалом дослідження стали поетичні тексти, це певним чином пояснює той факт, що саме концепт МИСТЕЦТВО виявився одним з найбільш репрезентованих. Не менш значущим виявився і концепт ЛЮБОВ. Деякою мірою менш широко репрезентованими є решта концептів, причому концепти ЧАС і БУТТЯ об'єктивовані найменшою кількістю паремій, що частково може бути пояснене їх складністю для осмислення. Таким чином, ми можемо схематично уявити концептуальний простір паремій американської поезії у вигляді піраміди, в основі якої лежить концепт ЛЮДИНА, а вершину утворює концепт ЧАС. Слід при цьому відмітити, що концепти в ньому утворюють цілісну систему, компоненти якої взаємодіють та переплітаються між собою. Це зумовлено здатністю паремій об'єктивувати більше, ніж один концепт. Таке концептуальне наповнення паремій американської поезії певною мірою корелює із дослідженнями американської культури. Так, однією з видатних характеристик американської нації називають схильність до саморефлексії та пошук власного місця у світі. Засобом, який забезпечує людині успіх у практичній діяльності, є досягнення моральної досконалості, як по відношенню до самого себе, так і у взаємостосунках з іншими [9, с. 242]. Така характеристика підтверджується наявністю в американських поетичних текстах більшості паремій, зосереджених на людині, її внутрішньому світі та людських взаємовідносинах. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані із дослідженням концептуального простору паремій сучасної англійської поезії у гендерному висвітленні.

ЛИТЕРАТУРА 1. Ахундова Э. Агарагим кызы. Синтаксические особенности английских пословиц: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Эмира Ахундова Агарагим кызы. – Баку, 1986. – 197 с. 2. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / Анатолий Павлович Бабушкин. – Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 1996. – 104 с.

Розділ III. Когнітивна лінгвістика і поетика

251

3. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии: Учебное пособие / Николай Николаевич Болдырев. – Тамбов: ТГУ, 2000. – 123 с. 4. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка: фреймвые сети / С. А. Жаботинская // Вестник МГЛУ: Лексика в разных типах дискурса. – 2003. – № 478. – С. 1 – 18. 5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с. 6. Лотман Ю. М. Семиосфера / Юрий Михайлович Лотман. – С.-Петербург: "Искусство-СПБ", 2000. – 704 с. 7. Манякина Т. И. Языково-стилистическая характеристика жанра афоризмов: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Манякина Татьяна Ивановна. – Днепропетровск, 1980. – 230 с. 8. Маслова В. А. Лингвокультурология / Валентина Авраамовна Маслова. – М.: Издательский центр "Академия", 2001. – 208 с. 9. Мельвиль П., Язьков М. Н. Концепция американской исключительности. Идеология, политика, культура / П. Мельвиль, М. Н. Язьков // Проблемы американистики. – М.: Изд-во моск. ун-та, 1993. – С. 242 – 289. 10. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра: Монографія / Віра Григорівна Ніконова. – Д.: Вид-во ДУЕП, 2007. – 364 с. 11. Пирогов В. Л. Структура і семантика паремійних одиниць японської, англійської, української і російської мов: типологічний та лінгвокультурний аспекти: дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 / Володимир Леонідович Пирогов. – К., 2005. – 226 с. 12. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с. 13. Прутчикова В. В. Семантико-функціональні особливості німецьких висловлень-прислів'їв: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 „Германські мови” / В. В. Прутчикова. – Харків, 2004. – 18 с. 14. Савенкова Л. Б. Паремия в художественных текстах разных жанров. Марина Цветаева / Людмила Борисовна Савенкова. – Режим доступа до статті: <http://tsvetaeva.narod.ru/WIN/about/philol/savenkova00.html> 15. Савенкова Л. Б. Русские паремии как функционирующая система. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/russkie-remii-kak-funktsioniruyushchaya-sistema> 16. Селіванова О. О. Опозиція СВІЙ-ЧУЖИЙ в етносвідомості (на матеріалі українських паремій) / О. О. Селіванова // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 26 – 34. 17. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике / А. Ченки // Фундаментальные направления современной американской лингвистики: Сб. обзоров. – М.: Изд-во МГУ, 1997 – С. 340 – 368. 18. Швачко С. О. Структурно-семантичні особливості нетипових текстів малого жанру / С. О. Швачко, І. К. Кобякова // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2002. – Т.5, № 1. – С. 13 – 17. 19. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / [editor Jonathan Crowther]. – Oxford University Press, 1995. – 1428 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ 1. Ant/RF – New Enlarged Anthology of Robert Frost's Poems. – Washington Square Press, 1971. – 280 p. 2. AP1 –American Poetry: The Twentieth

Century. – The Library of America, 1999. – Vol. 1. – 825 p. 4. 3. AP2 –American Poetry: The Twentieth Century. – The Library of America, 1999. – Vol. 2. – 839 p. 4. BAP – The Best American Poetry. – Scribner Poetry, 1993. – 234 p. 5. CP/S – Sandburg Carl. The Complete Poems. – San-Diego, N. Y., L.: Harcourt Brace Jovanovich Publ. –797 p. 6. HB – The Harvard Book of American Poetry. – The Belknap Press of Harvard University Press. — Cambridge, Massachusetts, 2001. – 440 p. 7. NA – The Norton Anthology of Modern Poetry. – New York, London. – W.W. Norton & Company, 1988. – 1869 p.